

International
JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES
AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
JOSHASjournal (ISSN:2630-6417)

Architecture, Culture, Economics and Administration, Educational Sciences, Engineering, Fine Arts, History, Language, Literature, Pedagogy, Psychology, Religion, Sociology, Tourism and Tourism Management & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:20

2019

pp.928-941

journalofsocial.com

ssssjournal@gmail.com

ORTAOKULA DEVAM EDEN ÇOCUKLARIN SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ İLE AKRAN ZORBALIĞI DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIODEMOGRAPHIC ATTRIBUTES AND PEER BULLYING BEHAVIOR OF SECONDARY SCHOOL CHILDREN

İrem DÜZGÜN

İstanbul Aydın Üniversitesi Psikoloji bölümü, yüksek lisans öğrencisi, İstanbul/Türkiye

Article Arrival Date : 01.10.2019

Article Published Date : 10.11.2019

Article Type : Research Article

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.178>

Reference : Düzgün, İ. (2019). "Ortaokula Devam Eden Çocukların Sosyodemografik Özellikleri İle Akran Zorbaları Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(20): 928-941

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencileri arasında akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı ile sosyodemografik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın örneklemini İstanbul ili Üsküdar, Ümraniye ve Kadıköy ilçelerindeki rastgele seçilen 5 devlet ortaokulu öğrencileri oluşturmuştur. Araştırma 6, 7 ve 8. sınıfa devam eden 937 (434'ü kız, 503'ü erkek) ortaokul öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öğrencilerin akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığının belirlenmesi için "Akran Zorbaları Belirleme Ölçeği Ergen Formu" (Ayas ve Pişkin, 2015) kullanılmıştır. Sosyodemografik özelliklerinin belirlenmesi için araştırmacı tarafından hazırlanan "Sosyodemografik Form" kullanılmıştır. Amaca yönelik analizler sonucunda, akran zorbalığı gösterme sıklığı yaş, başarı, psikiyatrik tanı ve tedavi, düzenli sosyal aktivite, anne-babanın hayatta olması ve sınıf seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir. Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı ise yaş, başarı, psikiyatrik tanı ve tedavi, psikolojik destek, düzenli sosyal aktivite ve sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir. Elde edilen bulgular ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Akran zorbalığı, ergen, sosyodemografik özellikler

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the relationship between the prevalence of peer bullying and peer victimization and sociodemographic attributes among secondary school students. The sample of the study consisted of 5 randomly selected state secondary school students in Üsküdar, Ümraniye and Kadıköy districts of İstanbul. The study was carried out on 937 (434 female, 503 male) secondary school students attending 6th, 7th and 8th grade. In the research, "Peer Bullying Scale Adolescent Form" (Ayas and Pişkin, 2015) was used to determine the prevalence of peer bullying and peer victimization. Sociodemographic Form prepared by the researcher was used to determine the sociodemographic characteristics. As a result of the goal-directed analyzes, the prevalence of peer bullying has differed from statistically significantly according to age, success, psychiatric diagnosis and treatment, regular social activity, parents' survival and class level. The findings were discussed within the framework of the relevant literature.

Key Words: Peer Bullying, adolescent, sociodemographic attributes.

1. GİRİŞ

Zorbalıkla ilgili ilk çalışmalar 1970’li yıllarda Dan Olweus tarafından başlatılmıştır. Olweus’a göre “Bir kişi, bir süre boyunca bir veya birden fazla kişinin olumsuz davranışlarına maruz kalırsa zorbalığa uğramış olur” (Olweus, 1993).

Besag (1995) zorbalığı; güçlü durumdaki kişi veya kişilerin, kendilerine karşı koyacak güçleri olmayanlara sıkıntı vermek amacıyla fiziksel, psikolojik, sosyal veya sözel olarak tekrarladıkları saldırılar olarak nitelendirmiştir.

Pişkin (2002) ise, zorbalığı; bir veya birden çok öğrencinin, kendilerinden daha güçsüz ve kendisini koruyamayacak durumda olan öğrencileri, kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan bir saldırganlık çeşidi olarak tanımlamaktadır. Akran zorbalığı tekme atma, tokat vurma, itme, çekme gibi fiziksel; sataşma, alay etme, dalga geçme, kızdırma, hoş gitmeyen isim takma, küçük düşürücü sözler söyleme gibi sözel; dedikodu ve söylenti çıkarıp yayma, arkadaş grubundan dışlayarak yalnızlığa terk etme gibi dolaylı ya da para veya diğer eşyalarını zorla alma, almakla tehdit etme, eşyalarına zarar verme gibi davranışsal olarak farklı türlerde görülebilir (Pişkin,2002).

Zorbalıkla ilgili yapılan tanımlamalarda 3 özellik dikkat çekmektedir; zorbalığın kasıtlı olarak yapılan davranışlar olması, bu davranışların süreklilik özelliği taşıması ve zorba-kurban arasında güç dengesinin eşit olmaması, yani kurbanın kendini savunamayacak durumda olmasıdır (Ünaldı,2017).

Zorbalık ve zorbalığa maruz kalmanın özellikle okullarda ne kadar yaygın gözlenebildiğini gösteren çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Özellikle son 25-30 yıldır bu konuda çok farklı kültürlerde yapılan çeşitli araştırmalar okullarda çocuklar arasında akran zorbalığının son derece yaygın ve önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Örneğin, Baldry ve Farrington (2000) İtalya’ da yaşları 11-14 arası değişen 113 kız 125 erkek öğrenciyle yaptıkları çalışmada katılımcıların yarısından fazlasının son 3 ay içinde zorbalık ettiklerini ve neredeyse yarısının da zorbalığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Seals ve Young’ın (2003) yedinci ve sekizinci sınıfta okuyan 454 öğrenciyle yaptıkları çalışmada, öğrencilerin % 24’ü zorbalık içeren davranışlara bulaştıklarını ifade etmişlerdir. İngiltere’de yaşları 11-16 arası değişen çocuklarla yapılan bir diğer çalışmada ise katılımcıların yaklaşık %75’i okul yıllarında akran zorbalığına maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir (Glover, Gough, Johnson ve Cartwright, 2000). Zorbalık konusunda yapılan/yapılacak çalışmaların özellikle okullarda gözlenen zorbalık davranışlarının ve yol açtığı olumsuz sonuçların kontrol altına alınması, zaman içinde azaltılması konusunda yararlı olabileceği düşünülmektedir (Akt. Atalay, 2010).

Okullarda zorbalık davranışına maruz kalmak çocuklarda fiziksel ve psikolojik gelişimi engelleyebilmektedir. Zorbalığa maruz kalan çocuklarda fiziksel olarak; mide ağrısı, baş ağrısı şikayetleri, uyku ve yeme ile ilgili sorunlar, konsantrasyon güçlükleri yaşadıkları belirtilmektedir. Yine zorbalığa maruz kalan çocuklarda psikolojik olarak; depresyon, sosyal kaygı, öz saygı düşüklüğü, intihar riskinde artış, travma sonrası stres bozukluğu ve saldırgan davranışlarda artış gibi bazı özellikler görülmektedir. Şiddete maruz kalan çocukların bilişsel ve sosyal açıdan sorun yaşadıkları bilinmekle beraber bu çocukların davranışlarında ciddi değişimler de meydana gelebilmektedir. Aynı zamanda bu çocuklarda sosyal ortamdaki çekilme, dikkat sorunları, akademik başarısızlık, konsantrasyon güçlükleri ve uyku bozuklukları gibi sorunların görülme olasılığı yüksektir. Zorbalığı uygulayan çocuklar da aslında saldırgan davranışlar göstererek, kendi yaşamış oldukları travmatik yaşantılardan kaynaklanan çaresizlik duygularını, şiddet davranışı ile kapatmaya çalışmaktadırlar. Şiddet davranışının sürekli olarak yenilediği ortamlarda kurban olan kişi zaman zaman zorba rolüne de bürünebilmektedir. Bu sebeple zorbalığın nedenlerini açıklayan kapsamlı araştırmalara bakılmalıdır (Ünaldı, 2017).

Yapılan araştırmalarda, aile içi ilişkilerin çocuğun zorbalık davranışı gösterme ve maruz kalmada önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Çocuk için aile içi ilişkilerin sıcak algılanmaması ve anne baba kontrolünün fazla algılanması zorbalık davranışı gösterme olasılığını arttırmaktadır. Kurban

olan çocukların aileleri ise onlara karşı daha az reddedici ve daha az düşmanca davranışlar sergilemektedirler (Olweus, 1993; Rican, Klicperova ve Koucka, 1993). Atik (2006) zorba ya da kurban olan çocukların aileleriyle daha az yakın ilişki kuran, ailelerini daha az seven, anne babaları tarafında daha az kontrol ve denetime sahip olan bireyler olarak algıladıklarını belirtmektedir (Akt.Ünaldı, 2017).

Koç'un(2006) yaptığı araştırmalara göre, zorba çocuklar, genellikle fiziksel olarak güçlü, saldırgan, sosyal iletişim becerileri ve empatik anlayışları zayıf, sıklıkla yalana başvurabilen, okulda ve evde kurallara uymayan, kaygı düzeyleri düşük, güce dayalı benlik algısına sahip, kendine güvenleri yüksek, dışa dönük, umursamaz, dikkat çekmek isteyen ve başkalarına acı çektirmekten hoşlanan çocuklardır (Besag, 1995; European Community European Social Fund ,2001; Arizona Parent and Educational Resource Center Funted by the U.S. Department of Education).

Koç (2006)'un yaptığı araştırmalara göre kurban öğrenciler ise; fiziksel olarak zorba öğrencilere göre zayıf, utangaç, aileleri ile yakın ilişki içinde olan, aşırı koruyucu bir aile ortamından gelen, çekingen, içedönük, endişeli, pasif, iletişim becerileri zayıf, obsesif davranışlar gösteren, etkili olamama, uyum güçlüğü ve depresyon türü kaygıları olan, sosyal becerileri zayıf, kolay boyun eğen, özsayıgı düzeyleri düşük, zihinsel yetenek olarak kendilerini yeterli bulmayan, zorbalığı hakkettiğini düşünen çocuklardır (Besag, V.'nin Bullies and Victims in Schools,1995; European Community European Social Fund,2001'den Aktaran Koç,2006).

Yıldırım (2003), şiddete maruz kalan çocukları genel olarak içe dönük, kaygılı, güvensiz, çekingen, sosyal becerileri zayıf olan, az arkadaşına sahip, sosyal ortamlarda dışlanan, zorbaca davranışlara karşı kendilerini nadiren savunabilen ve anne babalarına bağımlılık gösteren çocuklar olarak tanımlamaktadır (Yıldırım,2003'ten Aktaran Ünaldı,2017).

Zorbalığın pek çok nedenle ilişkili olduğu, bireysel özelliklerle birlikte aile ve sosyal çevrenin de zorbalık davranışının oluşumunda etkili olduğu düşünülmektedir (Baldry, 2003).

Olweus (1993)'un akran zorbalığının nedenlerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, zorbalık davranışını yapmaya iten dört temel faktör olduğu görülmektedir:

1. Çocukluğun erken döneminde çocuğa bakım veren kişinin çocuğa karşı gösterdiği duygusal tutumun önemli olduğunu, ilgi ve yakınlık barındırmayan olumsuz davranışların ileride çocuğun başka insanlara karşı öfke duyguları beslemesini artırabileceğini,
2. Çocukla ilgilenen ilk bakıcının çocuğa karşı çok hoşgörülü ve aşırı anlayışlı tutumu olduğunda, çocuğa gereğinden fazla özgürlük verildiğinde, çocuğun yaşlılarına, kardeşlerine veya çevresindeki yetişkinlere yönelik agresif davranışları net olarak kısıtlanmadığında yine çocuğun saldırganlık seviyesinde artma olabileceğini,
3. Ebeveynler güce dayalı disiplin teknikleri uyguladığında, çocukta “şiddet, şiddeti doğurur” anlayışı desteklendiği, bu sebeple belirli kuralların konulması, fakat fiziki ceza veya buna benzer disiplin cezalarının kullanılmaması gerektiği,
4. Çocuğun çabuk öfkelenen bir mizaç yapısına sahip olmasının ise yine çocuğun daha saldırgan olma ve zorbalık davranışı gösterme olasılığını artırabileceği ifade edilmektedir(Olweus,1993).

Hoover ve Oliver (1993) tarafından akran zorbalığına uğramanın temel sebepleri ile ilgili yapılan bir araştırmada elde edilen sonuçlar ise şu şekildedir:

Erkeklerde(öncelik sırasına göre);

- 1-Grupla uyum içerisinde olmamak
- 2- Fiziksel olarak güçsüz olmak
- 3- Huysuz bir karaktere sahip olmak

4- Arkadaşlarının olmaması, antisosyal olmak

5-Kıyafetler

Kızlarda(öncelik sırasına göre);

1- Grupla uyum içerisinde olmamak

2- Çirkin olmak

3- Sık sık ağlamak ve fazla duygusal olmak

4- Aşırı şişman olmak

5- Ders başarısının diğer arkadaşlarından daha iyi olması (Hoover ve Oliver,1993).

Pellegrini ve Long (2002) tarafından ergenlerle yapılan geniş çaplı araştırmada, genç erkeklerde doğrudan zorbalık davranışlarının daha çok görüldüğü ve bu davranışı akranları arasında sosyal statü oluşturmak için gösterdikleri belirtilmiştir. Araştırmalar, ergenlerin bir davranışı ortaya koymadan önce olası sonuçlarını değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Ergen; “zorbalığı yaparsam güç kazanırım, akran grubu içerisinde popüler olabilirim, bu nedenle yapmalıyım” veya “arkadaşlarımdan zorbaca davranışlar görmek beni mutsuz eder, bu nedenle kimseye zorbaca davranışlarda bulunmamalıyım” şeklinde önsezi geliştirerek davranışlarını planlamaktadır (Karataş ve Öztürk; 2009).

2. YÖNTEM

2.1.Örnekleme

Araştırma 2019-2020 Güz Dönemi İstanbul'da Üsküdar, Ümraniye, Kadıköy, ilçelerinde orta sosyoekonomik düzeyi temsil ettiği düşünülen 5 ortaokulda yapılmıştır. Toplamda 942 öğrenciden oluşan örneklem grubunun, %31,6'sı (n=296) 6.sınıf iken, %33,9'u (n=318) ve %34,5'i (n=323) ise 8.sınıftır. Katılımcıların, %53,7'si (n=503) erkek, %46,3'ü (n=434) kadındır. Yaş değeri 10 ile 15 arasında değişmekte olup ortalama $12,33 \pm 1,04$ bulunmuştur.

2.2.Veri Toplama Araçları

Araştırmada akran zorbalığı davranışı gösteren ve akran zorbalığına maruz kalan öğrencileri belirleyebilmek için 2015 yılında Ayas ve Pişkin tarafından geliştirilen, 'Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu' kullanılacaktır. Yapılacak çalışmada örneklem grubunun sosyodemografik özelliklerinin belirlenmesi için araştırmacı tarafından hazırlanan 'Sosyodemografik Form' kullanılacaktır.

2.2.1.Sosyodemografik Form: Katılımcıların yaş, cinsiyet, anne-babanın birliktelik durumu, anne-babanın eğitim durumu, kardeş sayısı, okul başarısı gibi sahip oldukları sosyodemografik özellikler, 17 sorudan oluşan ve araştırmacı tarafından hazırlanan 'Sosyodemografik Form' ile belirlenmiştir.

2.2.2.Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu: Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu, okullarda akranlar arasında görülen zorbalık olaylarını gerçekleştiren “zorba” ve bu tür olaylara maruz kalan “kurban” öğrencileri belirlemek amacıyla Ayas ve Pişkin tarafından 2015 yılında geliştirilmiştir. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve12. Sınıflarda okuyan öğrencilerin zorba ve kurban olma düzeylerini ölçebilmektedir. Ölçek, 53 madde ve 6 faktörden oluşmaktadır. Ölçekteki maddelerin faktörlere göre dağılımı ise şu şekildedir; 1-15. Maddeler fiziksel, 16-22. maddeler sözel, 23-28. maddeler izolasyon, 29-33. maddeler söylenti yayma, 34-43. maddeler eşyalara zarar verme ile ilgili olarak zorba ve kurbanı, 44-53. maddeler ise cinsel zorba ve kurbanı oluşturmaktadır. Akran zorbalığı belirleme ölçeği ergen formu biri “zorba ölçeği” diğeri “kurban ölçeği” olarak adlandırılan ve aynı maddelerin farklı biçimde sorulmasından oluşan paralel iki ölçekten oluşmaktadır. Öğrencilerin zorba ölçeğinde yer alan söz ve eylemleri ne sıklıkla yaptıklarını, kurban ölçeğinde ise bu söz ve eylemlere ne sıklıkla uğradıklarını işaretlemeleri

beklenmektedir. Ölçeğin zorba ve kurban boyutlarından alınabilecek en düşük puan 53 en yüksek puan 265'dir. Puanlar arttıkça zorba ve kurban olma düzeyleri artmaktadır.

2.3.İşlem

Araştırma, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan izin doğrultusunda, okul idarelerince ders saatleri açısından uygun görülen sınıflarda uygulanmıştır. Uygulama, kendileri gönüllü olan öğrencilerle ders saatleri içinde, sınıflarda toplu olarak gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler, kendilerine verilen ölçekleri yanıtlamaya başlamadan önce, araştırmacı tarafından, bilgilendirilmiş ve ölçeklerin yönergeleri kendilerine açıklanmıştır. Öğrencilerden, ölçek formlarının herhangi bir yerine isim yazmamaları istenmiş, kendilerinden toplanan bilgilerin sadece araştırmacı tarafından okunacağı, okul yönetimi, öğretmenler veya velilerine bu bilgilerin verilmeyeceği bildirilmiştir. Uygulama ortalama 40-45 dakika sürmüştür.

3.BULGULAR

Araştırmada istatistiksel analizler için NCSS (Number Cruncher Statistical System) 2007 (Kaysville, Utah, USA) programı kullanılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotların (Ortalama, Standart Sapma, Medyan, Frekans, Oran, Minimum, Maksimum) yanı sıra verilerin dağılımı Shapiro-Wilk Testi ile değerlendirilmiştir. Niceliksel verilerin normal dağılım göstermeyen üç ve üzeri grubun karşılaştırmasında Kruskal-Wallis Testi, iki grubun karşılaştırmasında Mann-Whitney U Testi kullanılmış olup, anlamlılık $p<0.01$ ve $p<0.05$ düzeylerinde değerlendirilmiştir.

Yapılan araştırmada ortaokul 6., 7. ve 8.sınıfa devam eden ortaokul öğrencilerindeki akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma durumunun sosyodemografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, yaş ile akran zorbalığına maruz kalma arasında istatistiksel olarak negatif yönlü çok zayıf düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-0,158$, $p=0,001$). Yaş ile akran zorbalığı gösterme arasında istatistiksel olarak negatif yönlü çok zayıf düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-0,184$, $p=0,001$). Buna göre yaş arttıkça akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı gösterme sıklığında azalma olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 1: Yaş ile Kurban ve Zorba Ölçekleri Arasındaki İlişki

		Yaş	Kurban	Zorba
Yaş	R	1		
	P	-		
Kurban	R	-0,158	1	
	P	0,001**	-	
Zorba	R	-0,184	0,621	1
	P	0,001**	0,001**	-

Spearman's Korelasyon * $p<0,05$ ** $p<0,001$

Tablo 2'de görüldüğü gibi, cinsiyet açısından akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 2: Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Durumuna Göre Cinsiyetin Karşılaştırılması

		N	Ort± S.s	Min-Max (Medyan)	^a p
Zorba	Kız	503	239,7 ±27,96	57-265 (249)	0,85 0
	Erkek	434	237,4 3±31,12	72-265 (248)	

Kurban	Kız	503	254,8 ±17,31	53-265 (261)	0,51 9
	Erkek	434	254,0 6±20,04	53-265 (261)	

^bMann-Whitney Testi *p<0,05 **p<0,001

Akran zorbalığı gösterme sıklığı cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (p>0,05). Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (p>0,05).

Tablo 3'de görüldüğü gibi akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı başarıya göre anlamlı farklılık göstermektedir. Başarı durumunun çok iyi olduğunu söyleyen grubun akran zorbalığı gösterme sıklığı, iyi ve orta olduğunu söyleyen gruplara göre yüksek bulunmuştur. Başarı durumunun çok iyi olduğunu söyleyen grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığı, orta olduğunu söyleyen gruptan yüksek bulunmuştur.

Tablo 3: Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Durumuna Göre Başarının Karşılaştırılması

		N	Ort±S.s	Min-Max (Medyan)	^a p
Zorba	Çok iyi	335	242,51±25,62	104-265 (251)	0,015*
	İyi	360	238,23±30,39	57-265 (248)	
	Orta	230	234,65±31,03	81-265 (244)	
	Kötü	11	218,27±52,65	103-265 (239)	
Kurban	Çok iyi	335	254,74±23,05	53-265 (262)	0,009**
	İyi	360	254,65±14,82	161-265 (260)	
	Orta	230	253,82±16,82	150-265 (260)	
	Kötü	11	252,64±16,12	214-265 (262)	

^aKruskall Wallis Testi *p<0,05 **p<0,001

Akran zorbalığı gösterme sıklığı başarıya göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (p=0,015;p<0,05). Başarı durumunun çok iyi olduğunu söyleyen grubun akran zorbalığı gösterme sıklığının, iyi ve orta olduğunu söyleyen gruplara göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır. (p=0,001;p<0,01) Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı başarıya göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (p=0,009;p<0,01). Başarı durumunun çok iyi olduğunu söyleyen grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığının, orta olduğunu söyleyen gruptan yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır. (p=0,001;p<0,01)

Tablo 4'de görüldüğü gibi akran zorbalığı gösterme sıklığı ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı psikiyatrik tanı ve tedaviye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Psikiyatrik tanı ve tedavisinin olmadığını söyleyen grubun akran zorbalığını gösterme sıklığı, psikiyatrik tanı ve tedavisinin olup olmadığını bilmeyen gruba göre yüksek bulunmuştur. Psikiyatrik tanı ve tedavisinin olmadığını söyleyen grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığı, psikiyatrik tanı ve tedavisinin olduğunu söyleyen ve bilmeyen gruplara göre yüksek bulunmuştur.

Tablo 4: Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Durumuna Göre Psikiyatrik Tanı ve Tedavinin Karşılaştırılması

		N	Ort±S.s	Min-Max (Medyan)	ap
Zorba	Evet	17	228,47±26,18	175-261 (233)	0,001**
	Hayır	849	240,73±27,41	72-265 (250)	
	Bilinmiyor	71	216,24±42,03	57-265 (225)	
Kurban	Evet	17	252±12,75	230-265 (254)	0,001**
	Hayır	849	255,29±18,1	53-265 (261)	
	Bilinmiyor	71	245,08±22,96	147-265 (252)	

^aKruskall Wallis Testi *p<0,05 **p<0,001

Akran zorbalığı gösterme sıklığı psikiyatrik tanı ve tedaviye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (p=0,001;p<0,01). Psikiyatrik tanı ve tedavide hayır olan grubun akran zorbalığı gösterme sıklığı, bilinmeyen gruba göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır. (p=0,001;p<0,01) Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı psikiyatrik tanı ve tedaviye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (p=0,001;p<0,01). Psikiyatrik tanı ve tedavide hayır olan grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığı, evet ve bilinmeyen gruplarına göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır. (p=0,001;p<0,01)

Tablo 5’de görüldüğü gibi akran zorbalığı gösterme sıklığı alınan psikolojik desteğe göre anlamlı bir farklılık göstermezken, akran zorbalığına maruz kalma sıklığı alınan psikolojik desteğe göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Psikolojik destek almadığını söyleyen grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığı psikolojik destek aldığını söyleyen gruba göre yüksek bulunmuştur.

Tablo 5: Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Durumuna Göre Psikolojik Desteğin Karşılaştırılması

		N	Ort±S.s	Min-Max (Medyan)	ap
Zorba	Evet	38	253,30±17,59	185-265 (261,5)	0,832
	Hayır	895	254,46±18,7	53-265 (261)	
Kurban	Evet	38	226,79±36,48	116-265 (235,5)	0,030*
	Hayır	895	239,16±29,11	57-265 (249)	

^bMann-Whitney Testi *p<0,05 **p<0,001

Akran zorbalığı gösterme sıklığı psikolojik desteğe göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (p>0,05). Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı psikolojik desteğe göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (p=0,030;p<0,05).Psikolojik destek almayan

grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığının alan gruba göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0,001; p<0,01$)

Tablo 6'de görüldüğü gibi akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı kursa katılım durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Burada bahsedilmekte olan kurs, sportif faaliyet, drama/tiyatro, el sanatları, resim, müzik gibi sosyal aktiviteleri kapsamaktadır. Herhangi bir kursa katılmayan grubun akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı katılan gruba göre yüksek bulunmuştur.

Tablo 6: Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Durumuna Göre Kursa Katılma Durumunun Karşılaştırılması

		N	Ort±S.s	Min-Max (Medyan)	ap
Zorba	Evet	5 32	253,57±1 9,92	53-265 (259)	0,00 1**
	Hayır	4 01	255,66±1 6,73	150-265 (262)	
Kurban	Evet	5 32	236,89±3 0,55	57-265 (246)	0,01 2*
	Hayır	4 01	240,96±2 7,9	81-265 (250)	

^bMann-Whitney Testi * $p<0,05$ ** $p<0,001$

Akran zorbalığı gösterme sıklığı kursa katılma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p>0,05$). Kursa katılmayan grubun akran zorbalığı gösterme sıklığının katılan gruba göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0,001; p<0,01$)

Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı kursa katılma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,012; p<0,05$). Kursa katılmayan grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığının katılan gruba göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0,001; p<0,01$)

Tablo 7'de gösterildiği gibi akran zorbalığına maruz kalma sıklığı anne babanın hayatta olma durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Anne ve babası hayatta olan grubun akran zorbalığı gösterme sıklığı her ikisi de vefat etmiş olan gruba göre yüksek bulunmuştur. Yalnızca annesi vefat etmiş olan grubun akran zorbalığı gösterme sıklığı her ikisi de vefat etmiş olan gruba göre yüksek bulunmuştur. Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı ise anne babanın hayatta olmasına göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 7: Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Durumuna Göre Anne Baba Hayatta Olmasının Karşılaştırılması

		N	Ort±S.s	Min-Max (Medyan)	p
Zorba	Her İkisi de Hayatta	9 08	254,54±53	265-18,606 (261)	,04 8*
	Yalnızca Anne Hayatta	1 3	247,31±185	265-26,831 (258)	
	Yalnızca Baba Hayatta	7	260±253	265-4,472 (260)	
	Her İkisi de Vefat Etti	8	250,13±237	260-8,374 (253,5)	
Kurban	Her İkisi de Hayatta	9 08	238,63±57	265-29,66 (249)	,82 6
	Yalnızca Anne Hayatta	1 3	239,62±185	261-23,461 (249)	
	Yalnızca Baba Hayatta	7	236,86±187	265-32,349 (254)	
	Her İkisi de Vefat Etti	8	238,38±221	261-16,062 (234)	

^aKruskall Wallis Testi * $p<0,05$ ** $p<0,001$

Akran zorbalığı gösterme sıklığı anne babanın hayatta olmasına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,015;p<0,05$). Anne ve babası hayatta olan grubun akran zorbalığı gösterme sıklığı her ikisi de vefat etmiş olan gruplara göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır. ($p=0,001;p<0,01$) Yalnızca babası hayatta olan grubun akran zorbalığı gösterme sıklığı her ikisi de vefat etmiş olan gruplara göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır. ($p=0,001;p<0,01$) Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı anne babanın hayatta olmasına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 8'de görüldüğü gibi akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir. 6.sınıf devam eden grubun akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı 7. ve 8.sınıfa göre yüksek bulunmuştur.

Tablo 8: Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Durumuna Göre Sınıfların Karşılaştırılması

		N	Ort±S.s	Min-Max (Medyan)	ap
Zorba	6.Sınıf	2	255,68±2	53-265 (263)	0,001 **
		96	3,43		
	7.Sınıf	3	254,33±1	147-265 (259)	
		18	5,68		
	8.Sınıf	3	253,45±1	150-265 (259)	
		23	6,12		
Kurban	6.Sınıf	2	242,91±2	72-265 (252,5)	0,001 **
		96	7,56		
	7.Sınıf	3	235,08±3	57-265 (246)	
		18	3,68		
	8.Sınıf	3	238,27±2	124-265 (245)	
		23	6,13		

^aKruskall Wallis Testi * $p<0,05$ ** $p<0,001$

Akran zorbalığı gösterme sıklığı sınıfa göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,001;p<0,01$). 6. sınıf olan grubun akran zorbalığı gösterme sıklığının, 7. ve 8. Sınıf olan gruba göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır. ($p=0,001;p<0,01$)

Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı sınıfa göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,001;p<0,01$). 6. sınıf olan grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığının, 7. ve 8. Sınıf olan gruba göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır. ($p=0,001;p<0,01$)

4. TARTIŞMA

Yapılan araştırmada ortaokul 6., 7. ve 8.sınıfa devam eden ortaokul öğrencilerindeki akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma durumunun sosyodemografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Akran zorbalığına maruz kalma yaş değişkenine göre incelendiğinde, çeşitli bulgulara rastlanmakla beraber genel olarak, akran zorbalığına maruz kalmada yaşa bağlı olarak anlamlı düşüşler olduğu görülmektedir (Rigby, Cox ve Black, 1997; Salmon, James ve Smith, 1998). Yapılan bu araştırmada elde edilen ilgili bulgunun da, literatürle paralellik göstermektedir.

Yapılan araştırmada akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir. 6.sınıf devam eden grubun akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı 7. ve 8.sınıfa göre yüksek bulunmuştur. Buna göre üst sınıflara geçildiğinde akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığının azaldığı görülmektedir. Araştırma akran zorbalığının yaşa göre azalmakta olduğu literatür bilgisi ile paralellik göstermektedir.

Bu çalışmada, cinsiyet açısından akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Literatüre bakıldığında; akran zorbalığına maruz kalmanın,

erkek çocuklar arasında daha sık görüldüğü yönündeki araştırma bulguları yer almakla birlikte (Boulton ve Underwood, 1992; Juvonen ve ark., 2000; Sutton ve Smith, 1999), yapılan diğer araştırmalarda ise akran zorbalığına maruz kalma açısından cinsiyetler arasında fark olmadığı (Andreou, 2000; Austin ve Joseph, 1996; Dölek, 2002; Gültekin ve Sayıl, 2005; Kochenderfer-Ladd ve Skinner, 2002; Mynard ve Joseph, 2000; Pellegrini ve ark., 1999) ancak kız ve erkek çocukların farklı türdeki akran zorbalığı davranışlarına maruz kaldığını belirtmektedir (Björkqvist ve ark., 1992; Crick ve Grotpeter, 1995; Dölek, 2002). Bu çalışma da literatürdeki yaygın görüşü destekler nitelikte olup, akran zorbalığına maruz kalma sıklığı kız ve erkek çocuklarda farklılık göstermemiştir. Buna göre akran zorbalığına maruz kalmada her iki cinsiyetteki çocuklar açısından da risk olduğu düşünülmektedir.

Daha önce yapılan araştırmalara bakıldığında, genellikle erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla zorbalık yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır (Baldry & Farrington, 2000; Björkqvist & Österman, 1999; Kandemir ve diğ., 2008; Kartal, 2008; Nabuzoka, 2003; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005). Kandemir (2006) ile Rolland & Galloway (2002) ise yaptıkları araştırma sonucunda ise kızların zorbalık düzeyinin erkeklerin zorbalık düzeyinden daha yüksek olduğunu sonucuna ulaşımlardır. Bazı araştırmalarda ise kız ve erkek öğrencilerin zorbalık düzeyleri arasında farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Austin & Joseph, 1996; Dölek, 2002). Bu çalışmada da kız ve erkek öğrencilerin akran zorbalığı gösterme sıklığı farklılık oluşturmamış olup literatürdeki bazı araştırmalarla uyumlu olduğu görülmektedir.

Bunun sebebi olarak 6.7. ve 8.sınıfa devam eden yaşları 10-15 arasında değişen öğrencilerin içinde buldukları gelişimsel dönemden(ön ergenlik dönemi) kaynaklanarak yoğun ve benzer düzeyde akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma davranışlarını göstermiş olabilecekleri düşünülebilir.

Yapılan çalışmalarda akran zorbalığına maruz kalan çocukların, akran zorbalığına maruz kalmayan çocuklara göre akademik başarılarının daha düşük olduğu (Juvonen ve ark., 2000; Kochenderfer ve Ladd, 1996; Schwartz ve ark., 2001); kurban çocukların yanısıra akran zorbalığı gösteren çocukların da düşük akademik başarı gösterdikleri belirlenmiştir (Andreou, 2000; Austin ve Joseph, 1996). Pekel Uludağlı ve Uçanok'ın 2005 yılında yaptığı çalışmaya göre ise kurban ve zorba çocukların akademi başarılarının diğer çocuklara göre düşük olmadığı bulunmuştur. Yapılan bu çalışmada başarı durumu çocukların kendilerine sorulmuş olup öğrenciler başarı durumlarını çok iyi, iyi ve orta olarak değerlendirmiştir. Yapılan bu çalışmada akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı başarıya göre anlamlı farklılık göstermektedir. Başarı durumunun çok iyi olduğunu söyleyen grubun akran zorbalığı gösterme sıklığı, iyi ve orta olduğunu söyleyen gruplara göre yüksek bulunmuştur. Başarı durumunun çok iyi olduğunu söyleyen grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığı, orta olduğunu söyleyen gruptan yüksek bulunmuştur. Bu durum literatürle farklılık göstermekle beraber nedenin çocukların başarı durumunu öğretmenlerinin değil kendilerinin değerlendirmiş olmasının olabileceği düşünülmektedir. Öğrencilerin içinde bulunduğu gelişimsel dönem (ön ergenlik dönemi) de düşünüldüğünde çok başarılı öğrencilerin diğer gruplar tarafından dışlanmış olabileceği buna bağlı olarak da akran zorbalığı gösterme ve maruz kalma davranışlarını daha sık göstermiş olabileceği düşünülmektedir.

Yapılan çalışmada akran zorbalığı gösterme sıklığı ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı psikiyatrik tanı ve tedaviye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Psikiyatrik tanı ve tedavisinin olmadığını söyleyen grubun akran zorbalığını gösterme sıklığı, psikiyatrik tanı ve tedavisinin olup olmadığını bilmeyen gruba göre yüksek bulunmuştur. Psikiyatrik tanı ve tedavisinin olmadığını söyleyen grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığı, psikiyatrik tanı ve tedavisinin olduğunu söyleyen ve bilmeyen gruplara göre yüksek bulunmuştur. Araştırmanın örnekleminde psikiyatrik tanı ve tedavisi olduğunu söyleyen öğrenci sayısı az olduğu için ayrıntılı bir yorum yapılamamaktadır.

Yapılan araştırmada akran zorbalığı gösterme sıklığı alınan psikolojik desteğe göre anlamlı bir farklılık göstermezken, akran zorbalığına maruz kalma sıklığı alınan psikolojik desteğe göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Psikolojik destek almadığını söyleyen grubun akran zorbalığına maruz kalma sıklığı psikolojik destek aldığı söyleyen gruba göre yüksek bulunmuştur. Buna göre psikolojik destek alan öğrencilerin daha az akran zorbalığına maruz kaldığı ve psikolojik destek almanın akran zorbalığına maruz kalmada koruyucu bir faktör olabileceği düşünülmektedir.

Yapılan araştırmada akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı kursa katılım durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Burada bahsedilmekte olan kurs, sportif faaliyet, drama/tiyatro, el sanatları, resim, müzik gibi sosyal aktiviteleri kapsamaktadır. Herhangi bir kursa katılmayan grubun akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma sıklığı katılan gruba göre yüksek bulunmuştur. Buna göre sportif faaliyet, drama/tiyatro, el sanatları, resim, müzik gibi sosyal aktivitelere katılan öğrencilerin akran zorbalığına daha az maruz kaldığı, sosyal aktivitelerin akran zorbalığı açısından koruyucu faktör olabileceği düşünülmektedir.

Yapılan araştırmada akran zorbalığına maruz kalma sıklığı anne babanın hayatta olma durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Anne ve babası hayatta olan grubun akran zorbalığı gösterme sıklığı her ikisi de vefat etmiş olan gruba göre yüksek bulunmuştur. Yalnızca annesi vefat etmiş olan grubun akran zorbalığı gösterme sıklığı her ikisi de vefat etmiş olan gruba göre yüksek bulunmuştur. Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı ise anne babanın hayatta olmasına göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Bu durum anne babası hayatta olan öğrencilerin kendini daha fazla güvende hissettiği ve daha sık olarak akran zorbalığı davranışı gösterebildiğini düşündürmektedir. Ancak örnekleme anne babası hayatta olmayan çocuk sayısı az olduğu için detaylı bir yorum yapılamamaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yurt dışında ve yurt içinde yapılan çeşitli araştırmalarda belirtildiği gibi, akran zorbalığı öğrenciler arasında son derece yaygın ve önemli bir sorun olarak görülmekte ve çok sayıda öğrencinin mutsuz olması, çeşitli uyum problemleri yaşaması, yetişkinlik döneminde de olumsuz izlerinin devam etmesine neden olabilmektedir. Akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma davranışlarının önlenmesi için ilişkili faktörlerin incelenmesi riskli kişilerin belirlenmesi ve koruyucu önlemlerin alınabilmesi, ona uygun müdahale programlarının geliştirilebilmesi açısından önem teşkil etmektedir. Literatür incelendiğinde, zorba ve kurban olmayı etkileyen faktörlerle ilgili çok çeşitli sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu araştırmada yapılan analizler sonucunda, akran zorbalığı gösterme sıklığı yaş, başarı, psikiyatrik tanı ve tedavi, düzenli sosyal aktivite, anne-babanın hayatta olması ve sınıf seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir. Akran zorbalığına maruz kalma sıklığı ise yaş, başarı, psikiyatrik tanı ve tedavi, psikolojik destek, düzenli sosyal aktivite ve sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir. Elde edilen sonuçlara göre akran zorbalığı göstermeyi etkileyen faktörlerin akran zorbalığına maruz kalmayı da etkilediği, zorbalık yapan ve maruz kalan öğrencilerin, benzer sosyodemografik özellikler ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu durum zorbalığın bazı öğrencilerin kişisel problemi değil, öğrencilerin ortaklaşa sosyal problemi olduğu literatür bilgisiyle uyumaktadır (Juvonen ve Graham, 2004). Buna dayanarak hazırlanacak programların koruyucu ve önleyici olmasına, tüm öğrencileri, aileleri, çocukla ve aileyle çalışan tüm uzmanları kapsayacak şekilde olmasına dikkat edilmelidir. Okullarda psikolojik danışmanların yaptığı çalışmaların yanı sıra, belediyeler, Sağlık Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ilgili birimlerinin de koordineli olarak konuyla ilgili tüm çocuk ve aileleri kapsayacak şekilde proje ve program geliştirmelerinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

Andreou, E. (2000). Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8- to 12 year-old Greek schoolchildren. *Aggressive Behavior*, 26, 49-56

Aral N., Gürsoy, F., Bütün Ayhan, A. & Aydoğan, Y. (2004). Annesi Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Bağımlılık Eğilimlerinin incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 26, 62-71.

Atalay, A. (2010). Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Cinsiyet, Yaş, Sosyoekonomik Düzey, Anne-Baba Tutumları, Arkadaşlık İlişkileri ve Benlik Saygısı İle İlişkisi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.

Austin, S. & Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds. British Journal Of Educational Psychology, 66, 447-456.

Ayas, T., & Pişkin, M. (2015). Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu. Akademik Bakış Dergisi, 50, 316-324.

Baldry, A. C. ve Farrington, P. D. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. Journal of Community and Applied Psychology, 10, 17-31.

Baldry, A.C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. Child Abuse and Neglect, 27: 713-732.

Besag, V. (1995). Bullies and victims in schools, Philadelphia: Open University Press

Björkqvist K., Lagerspetz, K. M. J. & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. Aggressive Behavior, 18, 117-127.

Björkqvist K. & Österman K. (1999). The nature of school bullying: across national perspective. London and New York: Routhledge.

Boulton, M. J. & Underwood, K. (1992). Bully/victim problems among middle school children. British Journal of Educational Psychology, 62, 73-87.

Crick, N. R. & Grotpeter, J.K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. Child Development, 66, 710-722.

Dölek, N. (2002). Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

Glover, D., Gough, G., Johnson, M., ve Cartwright, N. (2000). Bullying in 25 secondary schools: Incidence, impact and intervention. Educational Research, 42(2), 141-156.

Gültekin, Z., & Sayıl, M. (2005). Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği Geliştirme Çalışması. Türk Psikoloji Yazıları, 8(15), 47-61.

Hoover, J.H., Oliver, R.L., & Thomson, K.A. (1993). Perceived victimization by school bullies. New research and future direction. Journal of Humanistic Education and Development, 32, 76-84.

Juvonen, J., Nishina, A. & Graham, S. (2000). Peer harassment, psychological adjustment, and school functioning in early adolescence. Journal of Educational Psychology, 92, 349-359.

Juvonen, J. & Graham, S. (2004). Research based interventions on bullying. In Sanders, C. E. & Pbye, G. D. (Ed.). Bullying implications for the classroom. Elsevier Academic Pres. USA.

Kandemir, M. (2006). İlköğretimde algılanan sınıf içi empatik atmosfer ile benlik algısı arasındaki etkileşimin akran zorbalığı ile ilişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kandemir, M., Palancı, M., Kurt, T., ve Çakır, O., (2008). Relation of the interaction between the self-esteem of elementary students and their prosocial behaviors with peer bullying. International Conference On Educational Sciences 2008 (ICES'08), Cilt 2, (pp. 1089-1094).

- Karataş, H. ve Öztürk, C. (2009). Sosyal bilişsel teori ile zorbalığa yaklaşım. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 2(2): 61-74.
- Kartal, H. (2008). Bullying prevalence among elementary students. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35, 207-217.
- Kochenderfer-Ladd, B. & Skinner, K. (2002). Children's coping strategies: Moderators of the effects of peer victimization? *Developmental Psychology*, 38, 267- 278.
- Koç, Z. (2006). Lise Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Mynard, H. and Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peer victimization scale. *Aggressive Behavior*, 26(2), 169-178.
- Nabuzoka, D. (2003). Experiences of bullying-related behaviors by english and zambian pupils: A comparative study. *Educational Research*, 45(1), 95-109
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Pekel-Uludağlı ve N., Uçanok, Z. (2005). Akran Zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-92.
- Pellegrini, A. D., Bartini, M. & Brooks, F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: Factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 91, 216-224.
- Pellegrini, A. D. ve Long, J. D. (2002). A Longitudinal Study Of Bullying, Dominance, And Victimization During The Transition From Primary School Through Middle School. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 259-280.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2) 531-562
- Rican, P., Klicperova, M., & Koucka, T. (1993). Families of bullies and their victims: A children's view. *Studia Psychologica*.
- Rigby, K., Cox, I., & Black, G. (1997). Cooperativeness and bully/victim problems among Australian school children. *The Journal of Social Psychology*, 137, 357-368.
- Rolland E. & Galloway D. (2002). Classroom influences on bullying. *Centre for Behavioral Research*, 44, 299-300.
- Salmon, G., James, A., & Smith, D. M. (1998). Bullying in schools: Self reported anxiety, depression, and self-esteem in secondary school children. *British Medical Journal*, 317, 924-925.
- Schwartz, D., Chang, L. & Farver, J.M. (2001). Correlates of victimization in Chinese children's peer groups. *Developmental Psychology*, 37, 520-532.
- Seals, D. ve Young, J. (2003). Bullying and victimization: Prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38(152), 735-748.
- Sutton, J. & Smith, P.K. (1999). Bullying as a group process: An adaptation of the participant role approach. *Aggressive Behavior*, 25, 97-111.
- Ünaldı, E. (2017). Anne Babası Boşanmış Çocuklarda Algılanan Anne Baba Tutumlarının Akran Zorbalığı Davranışı İle İlişkisi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi*.